

ЗОШТО ОДБРАВ ПОЛСКИ ПРЕВОД? (теориско размислување за преводот и изразните можности на јазикот)

Виолета Николовска

Факултет за образовни науки, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип

violeta.nikolovska@ugd.edu.mk

Апстракт. Во јуни 2021 година имав голема чест и привилегија да учествувам на Првиот меѓународен Етнолингвистички конгрес, организиран на Универзитетот „Марија Кири – Склодовска“ во Лублин, Полска. Конгресот беше средба на научници од различни етнолингвистички школи и истражувачи на релацијата јазик – култура. Темата што ја пријавив беше „Поетиката на македонската народна поезија и погледот на свет отсликан во неа“. За потребите на печатените томови од монографијата, статијата требаше да биде преведена на полски или на англиски. Пред мене се постави прашањето на кој јазик да биде преводот. Преводот не е проста, механичка работа, особено не преводот на поезија. Преводот треба да ја одразува суштината на делото, не само како информација, туку и како емотивен и уметнички впечаток. Во мојот труд ја обработувам љубовната народна лирика, во чиј центар е концептот МИЛОСТ. Милоста во јазикот, како содржина, се изразува со различни средства. Едно од нив е зборообразувањето. Овој факт беше пресуден да се решам за полски превод, а не англиски. Македонскиот и полскиот јазик се словенски јазици, со заеднички предок – прасловенскиот јазик. Како такви, тие во деривацијата се слични. Милоста се изразува и со деривациски средства – деминутивни образувања, кои во изобилие ги среќаваме во македонската народна поезија. При тоа, многу е битен фактот што во нашите јазици, деминутивните образувања не носат само значење „мало“, туку и „мило“. Во овој труд, ќе се обидам да се осврнам на начините на изразување на милост во македонскиот јазик, но колку што е можно, а врз основа на препевот на песните во статијата, и во полскиот јазик. Ќе се обидам да проговорам нешто за некои специфични особености на македонскиот и на полскиот јазик. Трудот навлегува и во една интересна област, областа на значењето, и тоа на врската меѓу звуковната страна на јазикот и значењето.

Клучни зборови: милост, полски јазик, македонски јазик, народна поезија, превод

WHY DID I CHOOSE POLISH TRANSLATION? (theoretical reflection on translation and the expressive possibilities of language)

Violeta Nikolovska

Faculty of Educational Sciences, Goce Delchev University Stip

violeta.nikolovska@ugd.edu.mk

Abstract. In June 2021, I had the great honor and privilege to participate in the First International Ethnolinguistic Congress, organized at the Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, Poland. The congress was a meeting of scholars from different ethnolinguistic schools and researchers of the language-culture relationship. The topic I submitted was “The Poetics of Macedonian Folk Poetry and the Worldview Reflected in It”. For the needs of the printed volumes of the monograph, the article had to be translated into Polish or English. The question arose before me in which language the translation should be. Translation is not a simple, mechanical task, especially not the translation of poetry. The translation should reflect the essence of the work, not only as information, but also as an emotional and artistic impression. In my paper, I processed the love folk lyrics, at the center of which is the concept of AFFECTION. AFFECTION in the language, as a content, is expressed by various means. One of them is word formation. This fact was decisive in deciding on a Polish translation, not English.

Macedonian and Polish are Slavic languages, with a common ancestor – the Proto-Slavic language. As such, they are similar in derivation. AFFECTION is expressed, among other means, by derivational means – diminutive formations, which we encounter in abundance in Macedonian folk poetry. Moreover, the fact that in our languages, diminutive formations do not only carry the meaning of “small”, but also “kind/lovely” is very important. In this paper, I will try to address the ways of expressing AFFECTION in the Macedonian language, but as much as possible, and based on the translation of the poems in the article, also in the Polish language. I will try to say something about some specific features of the Macedonian and Polish languages. The paper also delves into an interesting area, the area of meaning: the connection between the sound side of the language and meaning.

Keywords: Affection, Polish Language, Macedonian Language, Folk Poetry, Translation

Предмет на анализа на овој труд ќе бидат сличностите помеѓу јазиците од заедничко семејство, поконкретно меѓу македонскиот и полскиот јазик, и можностите што тие сличности ги нудат на преведувачот / препејувачот на едно книжевно дело (нашата анализа се заснова на препев на македонска народната лирика).

Во основа на македонската изворна песна е византиското пеење. Тоа е пеење со исон, во традиционалната музика за овој вид пеење се користи и називот бордун. Исон претставува континуирано ниско пеење кое ја придружува основната мелодија и на тој начин го збогатува пеењето. Фрагментот е континуирано проследен со пониско пеење од основниот тон. Ова, во традиционалното пеење може да се изведува и со музички инструмент, во македонската традиција тоа е кавалот, во други може да биде и гајдата. Гајдата како музички инструмент ја има и во македонската музичка традиција. Тактот е седум осмински.

„Говорот е една од основните компоненти на живеењето. Говорот, придружен со музика, песната, како молитвен облик на говорот е иманентен, суштински дел од човековото постоење. Една популарна рок песна од група позната на бившите југословенски простори вели: ... *уз њјесму ми се родимо, уз њјесму ми умирамо*... Песната е специфичен облик на говорот“¹(Nikołowska, 2022: 284).

Анализираме превод на песни со љубовна тематика од македонската народна поезија. Предмет на нашиот интерес беше поетиката на македонската народна поезија и погледот на свет отсликан во неа. Со оваа тема земавме учество на Првиот, исклучително добар и незаборавен како искуство Етнолингвистички конгрес, организиран од Универзитетот „Марија Кири – Склодовска“, во Лублин, јуни 2021.

За потребите на печатената монографија, од шест тома, трудот требаше да биде преведен на англиски или на полски јазик. Првично, текстот беше напишан и прочитан на Конгресот на македонски јазик. При подготовките за печатењето во монографијата, се постави прашањето на кој јазик да биде преведен? На полски или на англиски. Го избравме полскиот јазик, не само од емотивни причини, туку како што ќе сакаме да покажеме во оваа анализа и поради тоа што во него, како генетски сроден јазик на македонскиот, се огледува како во огледало целата раскош на уметничкиот облик, јазична форма на македонската љубовна лирика.

Анализираме три народни песни: *Невесто калеш убава* (песната е преземена од Конески 1971), *Доста, доста лично ле Стојне* и *Ој, девојче, девојче* (последните две можат да се најдат на youtube каналот – првата во изведба на бардовите на македонската народна песна Васка Илиева и Никола Бадев, а втората во понов аранжман во изведба на групата *Синтезис* и Тоше Проески). Текстот на целиот труд го преведуваше колешката Марија Стришевска, од Универзитетот во Вроцлав, Полска. Прекрасниот препев на песните е нејзино дело, за што сме ѝ многу благодарни.

¹ Текстот што го привекуваме е на полски јазик, во извадоците што ќе ги цитираме ги даваме неговите македонски еквиваленти.

Согласно со поставките на Етнолингвистичката школа, која се разви во Лублин, Полска, главно околу списанието *Etnolingwistyka*, со голема заслуга и труд на проф. Јежи Бартмињски (за правците и поставките на оваа школа в. Bartmińska 2020 и Bartmiński 2022), се обидовме да го пронајдеме клучниот концепт изразен во македонската љубовна лирика, а тоа е концептот МИЛОСТ. Концептот МИЛОСТ може да биде изразен со различни јазични средства. Во трудт што го подготвивме, во анализата се осврнавме на јазичните средства со кои се изразува овој концепт првин во едниот, а потоа во другиот јазик. На крајот ги сумиравме заклучоците.

Што е потребно за еден превод да биде добар? Преводот не е проста, механичка работа, особено не преводот на поезија. Преводот треба да ја одразува суштината на делото, не само како информација, туку и како емотивен и уметнички впечаток.

Македонскиот јазик и полскиот јазик се словенски јазици и како такви се генетски сродни. Тоа секако го олеснува преводот, поточно препевот од сите аспекти што ги споменавме. Анализата ќе ја започнеме од македонска јазична страна.

Во македонските народни песни, концептот МИЛОСТ е изразен преку:

- Деривациски средства: деминутивни образувања, при што значењето МАЛО е збогатено и со семантичката компонента МИЛО. Пр. *Ој девојче, девојче, ти тетовско јаболче; ... море момче, бре будало, убаво јабанџиче.*
- Граматички средства: среден род за изразување МИЛОСТ. Во нашата анализа го нарековме ЕМПАТИЧКИ СРЕДЕН РОД, кој е во конгруенција и со именки и лични имиња кои не се од граматички среден род и не се деминутивни форми (дури и кога лицето зборува за себе): *Доста, доста, лично ле Стојне...; ... сираче сум јас пораснало; Син ми ќерко те милува / па се срамељ да ти речи . / Штом ме лудо милувало, / з'ш не кажал од порано. / Сега сум си посвршено / за едно лично битолчанче.* Мотивацијата за оваа појава сметаеме дека е АНАЛОГИЈА. Деминутивните форми се од среден род, со нив се означува милост, па појавата на среден род кај глаголот или определбата ја означува милоста, дури и кога референтот на кој се однесува не е граматички (формално) маркиран со категоријата род (примерот со референт прво лице: *сега сум си посвршено*).

• Посебни лексички средства. Најпрвин ќе се задржиме на квалификациите *лудо (младо)* и *будалче*. Пр.: *Море момче, бре будало, / убаво јабанџиче; ... тук ви го сакам лудото / што кротко води карванот / и мене гледа под око.* „Зборувајќи за контактот на македонскиот јазик со балканските јазици, на планот на лексиката, Конески (Конески 1986: 214) како заемка од грчкиот јазик, го одбележува извикот *море, мори* (со варијантите *бре, вре*), кој во грчкиот јазик го има значењето 'луд'². Понатамошни истражувања на народните песни кај други народи би можеле да ни дадат одговор дали оваа појава е балканска, универзална или карактеристична само за овие народи кои биле во меѓусебен контакт³. Во современиот

² Формата примена во македонскиот јазик е вокативната форма.

³ Конески оваа појава ја оквалификува како семантичка калка од грчки јазик: „Честото *лудо (младо)* во нашите народни песни, употребувано со значење „млад човек, јунак, љубовник“, претставува калка од *μωρός*, што е обично со споменатото значење во грчката народна поезија“ (Конески 1986: 216). Сепак, универзална е веројатно

македонски јазик извикот *море, мори*, ѝ припаѓа на разговорната лексика и е обележан како некултурен, непристоен израз. Во македонската народна позија, многу раширена е неговата семантичка калка: *луд, лудо*. При тоа, значајно е да нагласиме, дека таа нема негативна конотација, ниту во македонската народна поезија, а многу често ниту во современиот јазик, туку се користи со емотивен признак, да изрази симпатија, допаѓање. Синтагмата *лудо младо* можеме да ја сметаме за препознатлив белег на македонската изворна лирска песна. Во изворните песни, при обраќањето особено, ја среќаваме и семантичката разновидност на оваа калка: *будало, будалче*, која исто така не се употребува со негативна конотација, туку се употребува со позитивна, емотивна маркираност, еден вид на обраќање од милост“ (Nikołowska, 2022: 291). Во македонската народна лирика често се среќава глаголот МИЛУВА. Овој глагол е многу интересен од аспект на неговиот семантички развој, а и од аспект на темата што ја обработуваме, па затоа посебно ќе се задржиме и на него. Глаголот МИЛУВА во народната лирика се употребува со значење на САКА, за разлика од МИЛУВА во современиот јазик, со значење на ГАЛИ. Современото *сака* има поширок спектар на значења меѓу кои е и значењето на *љуби, милува* од народните песни. Додека *милува* од народните песни означува љубов од типот на *ерос* (заљубување) во грчкиот јазик; глаголот *сака* има значење блиско до значењето на *агапи*. Во македонскиот јазик има уште еден глагол, со кој се означува љубов во смисла на заљубеност, а тоа е глаголот *заљуби*. Интересно е тоа што во народните песни, за разлика од современиот јазик, глаголот *заљуби* се употребува како транзитивен, па дури и во императивни форми: *заљуби го ќерко, заљуби го ти*. „Оттука, имаме три глагола со кои се изразува сакањето на љубовникот, во македонската народна поезија наречен *либе* (и за машко и за женско): *сака* (со најширока семантика) – *(за)љуби* (со именска основа *љубов*; *заљуби* - денес рефлексивен, во македонската народна поезија транзитивен) – *милува* (специфичен само за едно време кога е создавана македонската народна лирика). Глаголот *милува* во македонската народна лирика се употребува токму во значењето на глаголот *љуби* (во чија основа е именката *љубов*). Сметаме дека ова не е случајно, дека мотивацијата на употребата токму на овој глагол во минатото е слика на карактерот на љубовта, на одликите на љубовта што се раѓала тоа време меѓу мажот и жената. Во основата на овој глагол е значењето ‘мил’, ‘милост’. Љубовната народна лирика како што погоре споменавме изобилува со деминутивни форми, со обраќање во граматички среден род (кој се употребува за нешто мало, мило). Таква била и љубовта: се љубело лицето, веѓите, тенката снага што прилегала на топола...“ (Nikołowska, 2022: 293-294).

Анализата на јазикот во полските препеви ќе ја започнеме со една чудесна аналогја која се појави пред нас: **љубов на полски се именува како *miłość***. Дериватите *мил, милост* (велиме деривати, бидејќи како семантички примарен го сметаме глаголот *милува*, што не мора да се земе за цврста

поговорката: *Младост – лудост* (наспрема *Старост – мудрост*). Спореди и: *silly* на англиски јазик.

констатација) на македонска страна ги имаат следните полски паралели: *mily, laska*. Оваа сличност на јазиците (различно само се организирани, поделени содржините на сличните словенски лексеми) е една од потврдите дека не направивме грешка што избравме една ваква суптилна, чувствителна содржина од македонската народна лирика да ја преведеме на јазик од исто семејство, на полскиот јазик. На овој начин, емотивниот признак на овие песни сметаме дека е отсликан во преводот.

Уште една битна карактеристика, која има голема емотивна вредност, а е заедничка за двата јазика е образувањето на деминутивните форми.

Пр.: *Ој девојче, девојче, Ти тетовско јаболче. Покажи белото лице / Сакам да го видам јас. Море момче, бре будало, Убаво јабанџиче. На фурна бело симитче / Зарем не си видел ти? Ој девојче, девојче, Ти тетовско јаболче. Покажи црните очи / Сакам да ги видам јас. Море момче, бре будало / Убаво јабанџиче. В чаришија црните веѓи / Зарем не си видел ти? / Ој девојче, девојче, Ти тетовско јаболче. Покажи т'нката снага / Сакам да ја видам јас. Море момче, бре будало, Убаво јабанџиче. / В градина т'нка топола / Зарем не си видел ти?*

Oj dziewczę, dziewczę/ Ty tetowskie jabłuszko/ Pokaż swą białą twarz/ Chcę ją ujrzeć./ Chłopcze, ty bałwanie/ Piękny tumanie/ Na piecu biała bułeczka/ Czyżeś nie widział jej?/ Oj dziewczę, dziewczę/ Ty tetowskie jabłuszko/ Pokaż swe czarne oczy/ Chcę je ujrzeć/ Chłopcze, ty bałwanie/ Piękny tumanie/ Na bazarze czarne brwi/ Czyżeś nie widział ich?/ Oj dziewczę, dziewczę/ Ty tetowskie jabłuszko/ Pokaż swoje smukłe ciało/ Chcę je zobaczyć/ Chłopcze, ty bałwanie/ Piękny tumanie/ W ogrodzie smukła topola/ Czyżeś nie widział jej?

Во примерите се гледа присуство на деминутивни форми во песната опеана на двата јазика, образувани речиси на идентичен начин (со морфолошки средстава, деминутивни наставки, кои за наша среќа, за среќа на преводот имаат и речиси идентичен фонолошки состав, во кој доминантен е гласот / фонемата Ч / CZ)⁴.

Лексемите со кои се изразува *лудо, будало / јабанџиче* во полскиот јазик се *bałwanie, tumanie*. Ја подвлекуваме мекоста на фонемата *ń*. Образложението ќе го дадеме подолу, во сумирањето од заклучоците на нашата анализа.

Клучната карактеристика на македонската народна љубовна лирика е изразувањето на МИЛОСТ.

Концептот (значењето) МИЛОСТ се изразува најчесто со морфолошки деминутивни образувања. Фонолошката структура на овие образувања и во македонскиот и во полскиот јазик е речиси идентична. Тие ја содржат фонемата Ч / CZ која историски е добиена по пат на палатализација (на веларот К). Според тоа, би можеле да кажеме дека се работи за МЕКА, палатална согласка. Ако слободно се изразиме, би можеле да кажеме дека потсетува на звук на удирање на чаши при наздравување (англ. *cheers*). Како во љубовните народни песни да одекнува еден удар на свонче изразен во деминутивната наставка и во македонскиот и во полскиот јазик.

⁴ Во англискиот јазик, доколку нема посебна лексема за означување на млада личност, деминутивните образувања би требало да ги преведеме со посебна лексема од типот *little*, за милост – *dear, silly*. Како што може да се види, не само типот на изразувањето на значењата МАЛО, МИЛО, туку и фонолошката структура на образувањата (лексемите) е различна.

Да се задржиме на палаталноста. Палаталните гласови се МЕКИ. Сонантот М го среќаваме и во јазичниот израз МИЛОСТ – пол. MIŁOŚĆ (љубов) и во изрази што се подразбира дека од аксиолошки аспект се со позитивна конотација (мили): *мајка, меко, мил, милува*. Мајката е **м**илост, таткото е строгост. **М**алото е **м**ило. Тврдото е тешко. Обрнуваме внимание на СЕМАНТИКАТА фонемите М и Т.

Така е, нормално, со можеби незначителни разлики и во полскиот и во македонскиот јазик.

Јазичните изрази со кои се означува „лудото младо“ во полскиот јазик, а кои ги споменавме, повторно содржат МЕКОСТ: *babwianie / tumanie*.

За поимот СЕМАНТИКА НА ЗВУКОТ не сме единствени што размислуваат (Lesley 1998 и Пановска – Димкова 2021). Ќе ја цитираме Искра Пановска – Димкова: *Секако дека треба подетални истражувања, за да се дојде до некаков заклучок за евентуална експресивна вредност на македонските фонеме. Можеби е можно палаталните фонеме да се чувствуваат како „потопли, помил“, што би се должелo на нивниот помек изговор, за разлика од веларните, на пример. Но моето лично искуство, особено читајќи ја поезијата на Конески, е дека тука сепак можеби има нешто. Во понатамошниот текст, Искра Пановска – Димкова дава примери од поезијата на Конески при што фонемата С ја поврзува со студенило; а „добродушното“ Д со детето, домот (Пановска – Димкова 2021).*

За семантиката на звукот, но од малку поинаков аспект (главно кај ономаатоите) зборува Лесли Џефрис во книгата насловена „Семантика во англискиот јазик“ (Lesley 1998). Околу триесет страници се посветени на темата „Звуци и значење“.

На оваа тема, ќе приведеме и цитат од уште еден претставник и соработник на Лублинската етнолингвистичка школа, експерт за погледите на Вилхелм Фон Хумболт, автор на оригинален модел од пет нивоа на лингвистички поглед на светот, преведувач (на поезија) и аналитичар на преводот – Џејмс Андерхил: *We do not translate a language, we do not translate poetry; we translate a poem. As long as we remain close to the poem, we will remain close to a voice that emerges in its versification. Meter helps make sense. Rhymes underline meaning. Alliteration forges links between words and lends those words a greater, more penetrating force* (J. W. Underhill 2016: 15 in Głaz 2019: 338).

Сето ова што досега го изнесовме се надеваме дека е основна аргументација за изборот преводот на статијата посветена на поетиката на македонската љубовна лирика да биде на сродниот полски јазик. Преводот ја отсликува не само содржината на песните, туку и нивната емоционалност и звучност. Анализата на фонемскиот состав на лексиката и деривациските форми на песните нè доведе до теориски размислувања за СЕМАНТИКАТА НА ФОНЕМИТЕ, за која, како што видовме, зборуваат и други автори.

Користена литература

- Конески, Б. (1986). *Историја на македонскиот јазик*. Скопје: Култура.
- Пановска – Димкова, И. (2021). Фонетско-фонолошките изразни средства во поезијата на Конески. *Филолошки читања: Јазикот и стилот на Б. Конески* (7 јуни 2021). Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ (во ракопис).
- Bartmiński, J. (2022). Folk, national, and transnational dimensions of Ethnolinguistics. In S. Niebrzegowska – Bartmińska and A. Głaz (Eds.), *Etnolingwistyka – bilans*

- discypliny: Metody i postulaty badawcze*, tom 1. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie – Skłodowskiej.
- Głaz, A. (2019). Rhythm, metre, and rhyme. On translating poems. (Review of James W. Underhill 2016). *Ethnolinguistics: issues in Language and Culture*, 30, 337-341.
- Jeffries, L. (1998). *Meaning in English*. Macmillan Press, Ltd.
- Niebrzegowska – Bartmińska, S. (2022). Lublin cognitive ethnolinguistics: from dialectology and folklore studies to cross-cultural semantics. In S. Niebrzegowska – Bartmińska and A. Głaz (Eds.), *Etnolingwistyka – bilans dyscypliny: Metody i postulaty badawcze*, tom 1. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie – Skłodowskiej.
- Nikołowska, Wioletta (2022). Poetyka macedońskiej poezji ludowej i zawarty w niej światopogląd. In E. Białek, S. Niebrzegowska – Bartmińska and J. Szadura (Eds.), *Obraz świata i człowieka w kulturze ludowej i narodowej*, tom 2. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie – Skłodowskiej.
- Underhill, W. J. (2016). *Voice and Versification in Translating Poems*. Ottawa: University of Ottawa Press.